

när han talar om en fientlig omvärld som Ryssland måste stå upp och försvara sig emot. Och då kriget har blivit svaret på vad den ryska nationella identiteten egentligen är och konstituerar synes inget slut i närtid. Medvedev ser det som uteslutet att ett våldsfixerat Ryssland kan reformera sig av egen kraft. Istället menar han att det är Väst som kan lösa problemet genom ”att avsluta jobbet från 1945” (s. 164). Detta skriver han i bokens allra sista mening, och han går inte närmare in på hur så ska ske, men läsaren lämnas fri att dra sina egna slutsatser. Detta är överlag skrämmande läsning.

Referenser

- Gel'man, Vladimir, 2022. *The Politics of Bad Governance in Contemporary Russia*. Ann Arbor, Mi: University of Michigan Press.
- Guriey, Sergei & Daniel Treisman, 2019. "Informational Autocrats", *The Journal of Economic Perspectives* 33(4), s. 100-127.
- Johnsson, Peter, 2023. *Ukraina i historien: från äldsta tid till 2023*. Stockholm: Carlssons.
- Petersson, Bo, 2021. *The Putin Predicament: Problems of Legitimation and Succession in Russia*. Stuttgart: Ibidem Verlag.
- Ploky, Serhii, 2023. *Det rysk-ukrainska kriget: historiens återkomst*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Sharafutdinova, Gulnaz, 2020. *The Red Mirror: Putin's Leadership and Russia's Insecure Identity*. Oxford: Oxford University Press.

Rothstein, Bo, 2023. *Grundbulten. Tillit och visionen om en liberal socialism*. Stockholm: Fri tanke.

Anmälan av Jouni Reinikainen

Det ska sägas direkt. Bo Rothsteins senaste bok, *Grundbulten*, är en på många sätt intressant och tänkvärd bok, men den hänger inte riktigt ihop. Del ett av boken, Demokrati på obestånd, är en kritisk lägesrapport om tillståndet i den svenska demokratin. Del två, Argument för en liberal socialism, är en normativt driven plädering för personalägda företag och marknadssocialism.

Jouni Reinikainen är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: jouni.reinikainen@statsvet.su.se

Problemet är att kopplingen mellan de här två delarna inte är helt övertygande. Närmare bestämt finns det lite för lite stöd i den första delen för det som Rothstein försvarar i den andra delen. I viss mån undergräver han till och med sin plädering i den andra delen genom det han säger i den första delen.

Det Rothstein försvarar i bokens andra del är inget mindre än ekonomisk demokrati, det vill säga att demokratin bör utvidgas till att även omfatta ekonomin. Enligt honom bör detta ske genom att de anställda blir delägare i sina företag, eller att de får styra dem på annat sätt. Hans huvudpoäng i den första delen – och i boken som helhet – är dock en helt annan. Den är att demokrati faktiskt inte är grundbulten för samhällsbygget. Den grundbult som allt hänger på är istället tillit. Noga räknat är "[g]rundbulten i de nordiska ländernas framgångssaga ... att vi i allmänhet kan räkna med att bli opartiskt och hederligt bemötta i våra kontakter med den offentliga sektorns personal" (s. 140). Det faktum att invånarna i de nordiska länderna kan räkna med detta innebär att de inte behöver oroa sig för korruption, nepotism eller annat maktmissbruk. De kan istället lita på sina myndigheter. Det innebär i sin tur att de även kan utgå från att människor i allmänhet är att lita på.

Demokrati är inte alls lika avgörande i sammanhanget, enligt Rothstein. En av huvudpoängerna i den första delen är istället att demokratiskt valda institutioner är betydligt mindre tjänliga för det ändamålet än institutioner som styrs av det klassiska ämbetsmannaidealet om oväld (= opartiskhet, omutlighet, neutralitet, rättvisa). Enligt Rothstein visar forskningen att svenskarna tenderar att ha relativt lågt förtroende för alla institutioner som bygger på val mellan olika kandidater, såsom politiska partier, fackföreningar, Europaparlamentet, riksdag och kommunfullmäktige, medan de har ett betydligt högre förtroende för institutioner vars sammansättning de inte kan påverka, som sjukhus, universitet, domstolar, socialtjänst och polisväsende (s. 167). Anledningen till det, menar han, är att de senare institutionerna mer entydigt vilar på det som är riktigt avgörande för om en institution ska åtnjuta medborgarnas förtroende. Det avgörande i det avseendet är att institutionens maktutövning är oväldig, menar han. Rothstein går så långt som att hävda att vi egentligen inte behöver så mycket demokrati om bara maktutövningen i vår stat är oväldig. "Om medborgarna uppfattar den offentliga maktutövningen som byggd på principerna om opartiskhet, universalism, saklighet, kompetens och pålitlighet, kan detta förläna det politiska systemet legitimitet *även om* den representativa demokratis mekanismer inte fungerar särskilt väl", skriver han (s. 169).

Men om nu demokrati inte är så himla viktigt, varför vi ska då bemöda oss att utvidga den till den ekonomiska sfären? Det är ju det Rothstein föreslår i bokens andra del. Hur går det ihop? Dessvärre lyckas han inte svara på den frågan på ett sätt som knyter ihop bokens två delar. Istället motiverar han sitt förslag om ekonomisk demokrati med en helt ny faktor, nämligen de tilltagande ekonomiska ojämlikheterna. Närmare bestämt är argumentet att vi måste

realisera (hans variant av) ekonomisk demokrati för att kunna motverka de värsta avigsidorna av dessa ojämlikheter. Enligt Rothstein består de avigsidorna framförallt i att tilliten mellan människor i samhällen med stark ojämlikhet tenderar att vara låg (s. 262). Men de består även i att ekonomisk ojämlikhet ”göder ... olika typer av korrupktion och skapar svårhanterliga sociala och politiska konflikter ... [och att det kan vara] en huvudorsak till framgångarna för populistiska och ... främlingsfientliga partier” (ibid). Enligt Rothstein skulle vi kunna komma till rätta med många av dessa problem om vi gör de anställda till delägare i sina företag. Då skulle vi sprida ägande och kapitalinkomster mer jämnt i samhället, och den vägen eliminera roten till det onda.

Det här är ett beaktansvärt argument. Problemet är bara att det inte riktigt hänger ihop med argumentet i den första delen av boken. Enligt det argumentet emanerar ju tilliten i samhället ur maktutövningens oväld, och inte ur ekonomisk jämlikhet eller något annat. Om det stämmer behöver vi inte oro oss så mycket för ekonomiska klyftor. Så länge en stats maktutövning är oväldig kommer ändå staten fortsätta att åtnjuta medborgarnas förtroende, det vill säga även i en situation där de ekonomiska ojämlikheterna skulle skena. Även medborgarnas förtroende för varandra skulle faktiskt fortsätta att vara orubbade i det läget. Det här är inte riktigt vad forskningen om ekonomiska ojämlikheter visar. Inte heller är det vad Rothstein själv säger i bokens andra del. Någoting skaver här alltså, ganska rejält till och med. Som boken ser ut nu lägger Rothstein antingen för mycket vikt vid maktutövningens oväld i den första delen, eller så är ekonomisk ojämlikhet inte så bekymmersamt som han hävdar i den andra delen. Här finns det en del att reda ut i en framtida reviderad upplaga av boken. Kruket blir bara att göra det på ett sätt som varken undergräver hans idé om betydelsen av oväld eller försöker att rättfärdiga marknadssocialism.

Jag hoppas helt ärligt att Rothstein ska lyckas med den balansakten. I mina ögon är både idén om vikten av oväld och hans förslag om marknadssocialism intressanta och värda att utforska mer i detalj. Det senare förslaget är inte bara intressant för att det utmanar den rådande marknadsliberala hegemonin. Det är även intressant som ett delvis nytt grepp i debatten om ekonomisk demokrati. Den debatten tvärdog mer eller mindre i och med det misslyckade experimentet med löntagarfonder på 70-talet. Rothsteins förslag är dock tillräckligt spännande för att kunna gjuta nytt liv i debatten. Det han föreslår är inte att införa någon statscentrerad marxistisk modell, eller någon variant av fackföreningsstyrda löntagarfonder. Hans förslag drar snarare mot folkpartiets fondförslag på 70-talet, som var mer marknadssocialistiskt och handlade om vinstdelning och individuellt löntagarinflytande. Om någon variant av socialism ska kunna få gehör idag ska det nog vara en liberal socialism av det slaget. I den meningen är det här förslaget ändå ganska i takt med tiden.

Jag tror dessutom att Rothstein har en poäng i att förslaget har fått förnyad aktualitet i ljuset av ett par viktiga ekonomiska trender i vår samtid. En sådan trend är de växande ekonomiska klyftorna, som pockar på någon sorts lösning. En annan är trenden mot en allt större andel institutionella ägare på aktiemarknaden. Det började med pensionsfonder och olika aktiefonder, men trenden består numera fr.a. i en ökande andel s.k. indexfonder. Enligt Rothstein innebär den här trenden ett alltmer passivt och ansvarslost ägande. ”Om aktiefonder i allmänhet kan sägas vara ett slags ansiktslost kapital är indexfonder det huvudlösa kapitalet eftersom det är en algoritmstyrd dator som står för besluten om aktieköpen”, skriver han (s. 265).

Rothstein ser dock inte enbart den här trenden som ett problem. Den är ett problem i den meningen att kapitalet alltmer abdikerar från sin traditionella ägarroll, och att ingen längre utkräver ansvar eller står för den övergripande styrning som brukar vara förknippad med ägande. Men trenden är också en möjlighet i den meningen att det vid en viss punkt kommer krävas att en annan aktör kliver in och tar ledartröjan. Enligt Rothstein är det de anställda på ett företag som bör ta den tröjan. Han skriver att ”[n]är vi nu går mot en situation där kapitalet alltmer abdikerar från makten över produktionen öppnas en dörr för en reell demokratisering av arbetslivet” (s. 266).

Här någonstans börjar dock invändningarna bubbla upp inom mig. Att det öppnas en dörr är väl i sig inget skäl för att gå in genom dörren, tänker jag. Det beror väl på vad som finns på andra sidan dörren. På den punkten tecknar dock Rothstein en väldigt ljus och rosenskimrande bild. Enligt honom har ”[f]öretag som ägs och/eller styrs av de anställda ... nu studerats i fyra decennier och resultatet är att sådana företag klarar sig ekonomiskt mycket väl, de betalar också högre löner och har betydligt högre andel nöjda medarbetare” (s. 220). Till det kommer ”att de också motverkar den ökande ekonomiska ojämlikheten genom att de anställda förutom sina löner också får del av kapitalavkastningen”, skriver han (s. 220). Här kan man notera att Rothstein inte nämner de problem som föranledde skrotandet av modellen med arbetarstyrda företag i forna Jugoslavien 1989. Enligt den dåvarande jugoslaviska regeringen var anledningen till skrotningen att modellen var ineffektiv och att den gav upphov till korruption. För att kunna sälja in sitt förslag skulle Rothstein behöva förklara vad som gick snett i den jugoslaviska modellen, och visa att hans modell inte skulle drabbas av samma problem. Jag tror samtidigt att det finns något intressant här, och ser mycket fram emot att ta del av den argumentationen.

Samma sak kan sägas om Rothsteins idé om vikten av oväld i den statliga maktutövningen. Den idén innehåller faktiskt fröet till en ny och ganska egen teori om politisk legitimitet. Själv presenterar han idén som en teori om ”förvaltningslegitimitet”, det vill säga om förvaltningens legitimitet (s. 165). Jag läser dock detta som en förvaltningsteori om politisk legitimitet,

det vill säga i en vidare mening. Rothstein ägnar några sidor i boken åt att förklara hur de olika beståndsdelarna i den här teorin hänger ihop (s. 165-174). Implikationerna av teorin för legitimitet i en vidare mening antyder han dock bara. Det närmaste i den vägen är den mening som jag citerade tidigare där han lyfter fram betydelsen av oväld (och tonar ned vikten av demokrati). Det var den här meningen: "Om medborgarna uppfattar den offentliga maktutövningen som byggd på principerna om opartiskhet, universalism, saklighet, kompetens och pålitlighet, kan detta förläna det politiska systemet legitimitet *även om* den representativa demokratins mekanismer inte fungerar särskilt väl".

Den teori om politisk legitimitet som jag läser in detta skulle kunna formuleras så här: En stats legitimitet härrör varken ur respekt för grundläggande rättigheter, vilket John Locke och Allen Buchanan menar, eller ur demokrati och folksuveränitet, vilket Jean-Jacques Rousseau och Robert Dahl skulle säga. Istället är källan till statens legitimitet den statliga maktutövningens oväld. En oväldig stat behandlar medborgarna med lika hänsyn och respekt, och det är något medborgarna efterhand förstår att de kan räkna med. En sådan stat bygger därför även tillit, både till staten och mellan medborgarna. Typ så. Det här är ingen gammal skåpmat, eller blek kopia av någon annans tankar. Ronald Dworkin är i och för sig delvis inne på samma spår i sin idé om statlig neutralitet. Det är även Immanuel Kant när han diskuterar vikten av universaliserbarhet. Varken Dworkin eller Kant kopplar dock ihop en oväldig maktutövning med tillit. Det gör Rothstein, och där bryter han lite ny mark. Det delvis nya är att han drar en linje från statens legitimitet över tilliten till staten och sedan hela vägen ner till förtroendet mellan medborgarna. Jag tycker även att han tillför något när han förklarar varför statens oväld ska ses som själva urkällan som allting härrör ifrån. Det är klagörande och ganska fiffigt.

En intressant detalj i sammanhanget är dessutom att Rothstein faktiskt lyckas peka på en del forskning som antyder att den här teorin stämmer. Om jag förstår honom rätt så finns det väldigt många belägg för en stark korrelation mellan förtroendet för staten och förtroendet mellan medborgarna i staten (s. 170-174). Den forskningen säger dock bara att förtroendet mellan medborgarna i en stat samvarierar med förtroendet för staten. När den ena typen av förtroende är högt kommer den andra typen av förtroende också vara högt. Enligt Rothstein finns det dock även en del forskning som indikerar "att sambandet rör sig från institutioner till social tillit och inte tvärtom" (s. 172). Den forskningen visar alltså att förtroendet mellan medborgarna i en stat är en funktion av deras förtroende för staten. Det betyder att det är tilliten till staten som skapar förtroende mellan medborgarna, och inte tvärtom. Om det stämmer är det faktiskt inte orimligt att beskriva statens oväld som källan till allt. Den senare forskningen tycks dock fortfarande vara ganska mycket i sin linda, för att uttrycka det mildt. Enligt Rothstein består den forskningen i "analyser som

baseras på historiska fallstudier eller enkätdata” (s. 172). Uttrycket “Analyser som baseras på” antyder att sista ordet inte är sagt.

Om han vill skingra alla tvivel skulle Rothstein dessutom behöva diskutera alternativa förklaringar till de varierande förtroendenivåerna mellan länder lite mer utförligt än han gör nu. Ett exempel är hans diskussion av utvecklingen i USA. Där hamnar han intressant nog inte så långt från Trump i sin analys av det låga förtroendet för det amerikanska politiska systemet. Precis som Trump menar Rothstein att detta i grunden beror på de omfattande möjligheterna för privata intressen att använda pengar för att påverka den offentliga politiken, det vill säga på någon sorts systemkorruption (s. 56–58). Rothstein medger indirekt detta när han skriver att Trump lyckades blåsa upp bilden av hur korrupt systemet är, och att han framförallt lyckades utnyttja bilden av Hillary Clinton som en alldeles särskilt korrupt politiker (s. 57). Anledningen till att det tricket kunde lyckas var dock att den bilden av systemet i grunden är korrekt. Så läser åtminstone jag det som Rothstein skriver här. ”Korruption som grunden för Trumps framgångar” är för övrigt rubriken på avsnittet.

Jag tror att det ligger något i den här analysen. Den följer helt logiskt av Rothsteins tes om oväld som grunden för tillit – som han ju har en hel del på fötterna för att driva. För att bli förvissad hade jag ändå behövt se en diskussion av någon alternativ förklaring. Allra helst hade jag velat se en diskussion av de stora ekonomiska ojämlikheterna i USA och deras betydelse för den låga sociala och institutionella tilliten i landet. Lite längre fram i boken redovisar Rothstein ett diagram där man kan följa utvecklingen i USA över tid på den punkten (s. 80). Diagrammet visar att tilliten låg på väldigt höga nivåer i USA ända fram till mitten av 60-talet. Fram till dess låg andelen av befolkningen med förtroende för både regeringen och för andra människor faktiskt över 70 procent. Därefter inleddes en lång period med dalande förtroende som har resulterat i att andelen med förtroende för regeringen och för andra människor numera endast ligger runt 30 procent. Rothstein försöker aldrig förklara varför kurvan började luta nedåt just i mitten av 60-talet. Det hände dock en hel del vid den tiden som hade att göra med statens oväld. Det skulle möjligen kunna förklara detta på ett sätt som rymmer hans teori. USA trappade upp sitt inte helt rättfärdiga krig i Vietnam och slog ner protester mot kriget på hemmaplan. Samtidigt kände de vita i södern sig överkörda av regeringen i frågan om de svartas rättigheter. I början av 70-talet fick dessutom Nixon avgå efter Watergateskandalen.

Det intressanta är dock att nedgången för tilliten också sammanfaller med ett historiskt trendbrott när det gäller inkomstskillnaderna i USA. Inte för egendom och kapitalinkomster. Det kom senare. Men för löneinkomster. När det gäller inkomster från lönearbete bröts en utveckling med relativt små inkomstskillnader ungefär samtidigt som förtroendet för regeringen och för andra människor började minska. Båda de processerna inleddes i mitten av

60-talet. Inkomstskillnaderna har därefter bara ökat och ökat, samtidigt som tilliten bara har fortsatt att minska och minska. Jag säger inte att det här förklarar den minskande tilliten i USA bättre än bristen på oväld. Kurvorna sammanfaller dock misstänkt väl över tid, och mönstret stämmer dessutom väldigt väl överens med vad forskningen om inkomstjämlighet gör gällande. För att jag ska gå med på att Rothstein ändå har en bättre teori skulle han behöva visa att systemkorruption/bristen på oväld är en mer plausibel förklaring än de ökande inkomstskillnaderna.

Slutligen, det här skulle inte vara en bok av Bo Rothstein om det inte var så att den också innehöll ett rejält angrepp på alla som har fel. Måltavlorna den här gången är i mångt och mycket 'the usual suspects', det vill säga postmodernism och identitetsteori, framförallt när den omsätts till identitetspolitik och paternalistisk ideologiproduktion. Det är inte alltid helt lätt att förstå Rothsteins upprördhet i de här sammanhangen. Ett exempel är hans litanier över inrättandet av en ny jämställdhetsmyndighet (s. 182-185). Hur tänker han, undrar jag. För Rothstein innebär dock inrättandet av en sådan myndighet en ideologisering av statsapparaten, och ett djupt svek mot idealet om oväld i statlig maktutövning. "Införandet av myndigheter som i huvudsak har opinionsbildning på agendan innebär ... att man inför principen att folket skall tänka och göra som staten vill", skriver han förfärat. Att han i och med det gör sig till hjälte i den så kallade manofären verkar bekymra honom föga. I mina ögon är den likgiltigheten bara hedrande, men det är nog lätt att han blir missförstådd.

Det ska läggas till att Rothstein även uppmanar oss att vara skeptiska mot public choice-teori och politisk ekonomi (s. 181-182). Anledningen till det är att även de teorierna underkänner idealet om en opartisk stat. Precis som postmodern teori och identitetsteori utgår public choice-teori och politisk ekonomi från att opartiskhet är en illusion. En stat kan helt enkelt inte vara opartisk. Den är en part eller så agerar den i någon grupps intresse. Idealet om oväld har alltså fyra fiender som alla gör sitt yttersta för att slå blå duster i våra ögon och leda oss på villovägar. Jag får bilden av apokalypsens fyra ryttare, vilka enligt en tolkning ska representera uppkomsten av falska religioner, falska profeter, falska messiasgestalter och rykten om krig. Att jag får den bilden beror förmodligen mer på mig än på Rothstein. Samtidigt är jag ganska säker på att han faktiskt betraktar detta som falska religioner. Det kan nog ändå vara så att han vill ge oss precis den bilden.

Nog med killgissningar. Som helhet är det här en väldigt kreativ, rik och läsvärd bok. Rothstein har en imponerande koll på forskningen och han lyckas dessutom använda den produktivt för både teoriutveckling och egen normativ argumentation. Hans analyser och resonemang ligger ofta utanför boxen, men det är för att han är så ärlig. Han säger som det är, och sedan får det vara PK eller inte. Boken spretar, ja. Inte bara i de två delarna. Även analysen av tillitens

bevekelsegrunder spretar. Ibland diskuterar Rothstein den frågan på ett sätt som jag inte alls förstår hur det kopplar till oväldig maktutövning. Det gäller exempelvis hans diskussion av tillit i den svenska skolan. Allt behöver dock inte hänga ihop för att det ska vara intressant. Det är väldigt sant i det här fallet.

**Beckman, Frida, 2023. *Postmodernismen*.
Stockholm: Fri Tanke.**

Anmälan av Rikard Schönström

Frida Beckman är professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet, och med tanke på hennes akademiska bakgrund – hon har bland annat skrivit böcker på engelska om den franske filosofen Gilles Deleuze – hade man förväntat sig en mer djupbörande analys av de synsätt som brukar förknippas med postmodernismen. Hennes nya bok utgör snarast ett engagerat inlägg i dagens debatt om samhällets politiska, kulturella och moraliska förfall. Den polemiska tonen anslås redan i bokens inledning, där hon ondgör sig över den tokroliga användningen av ordet ”postmodernism” i ett par artiklar av kulturjournalisten och dåvarande ledarskribenten Lena Andersson från 2017.

Att som Andersson anklaga postmodernismen för att ha förstört sådana äktsvenska fenomen som längdskidåkning och råbiff är onekligen befängt. Lika tokigt, men mindre roligt, är det faktum att debattörer i våra största dags- och kvällstidningar under senare år har anklagat postmodernismen för att bidra till den svenska skolans misär, underminera vetenskapligt tänkande och hota demokratins grundläggande principer. Man kan givetvis undra hur utbredda dessa åsikter egentligen är och om ordet ”postmodernism” här inte bara fungerar som ett bland många grova tillhyggen i ett politiskt gräl, men man kan gott förstå att Beckman har irriterats över dumheterna och vill reda ut begreppen. Bortom detta uttalade syfte med hennes bok anar man emellertid en strävan att själv delta i debatten och förklara vad som har gått fel i det svenska samhället.

Som Beckman påpekar beror många missförstånd i den offentliga debatten på en förvirring kring terminologin. ”Postmodernism” användes från början som ett namn på en tämligen bred strömning eller stilriktning inom arkitektur,